

COORDONATE VECHI ȘI NOI ÎN ABORDAREA MITULUI MEDEEI

Cristina GROSSU-CHIRIAC

conferențiar universitar, doctor în filologie,

Universitatea de Stat din Moldova,

ORCID: 0000-0001-9719-9922

Mitul Medeei este unul dintre cele mai valorificate mituri antice, bucurându-se de popularitate până în prezent. Aria receptării acestui mit s-a extins și a crescut, fără să înceteze a suscita interes și în zilele noastre. În teza de doctor „Modele de receptare a mitului Medeei în literatura germană contemporană” (2007) am urmărit valorificarea acestui mit antic la sfârșitul secolului al XX-lea. Totuși, observăm că și în secolul al XXI-lea Medeea continuă să fie populară. Or, în continuare apar noi opere, inclusiv texte literare, și, respectiv, noi cercetări dedicate Medeei.

De-a lungul secolelor, Medeea a apărut în mai multe ipostaze, fiind adaptată necesităților diferitelor epoci. Ca simbol al femeii pruncucigașe, ca vrăjitoare, ca barbară (străină), ca simbol al migrantului, ca simbol al femeii iraționale, al femeii puternice, în ipostaza de „țap ispășitor” etc. Fiind percepută adeseori drept simbol al „celuilalt”, Medeea se pliază ușor pe necesitățile diferitor perioade. Studiul constituie o incursiune în coordonatele vechi și noi ale abordării mitului Medeei.

Cuvinte-cheie: mit, mitul Medeei, Medeea, mitul și literatura, literatura contemporană, recursul la mit, simbol al celuilalt, feminism, xenofobie, țap ispășitor.

The myth of Medea is one of the most valued ancient myths, enjoying popularity to this day. The scope of this myth has expanded and grown, never ceasing to interest people even today. In the doctoral thesis „Patterns of the Reception of the Medea Myth in Contemporary German Literature” (2007), we looked at the exploitation of this ancient myth at the end of the 20th century. However, we note that even in the 21st century Medea continues to interest people of art. New works, including literary texts, and new research on Medea continue to appear.

Over the centuries, Medea has appeared in many guises, adapted to the needs of different eras. As a symbol of the other, as a symbol of the strong woman, as a symbol of the scapegoat? As a symbol of the infanticide, as a witch, as a foreign/ barbarian, as a symbol of the migrant, as a symbol of the irrational woman, as a symbol of the powerful woman, as a „scapegoat” etc. Often perceived as a symbol of the „other”, Medea easily adapts to the needs of different periods. The study is an incursion into the old and new coordinates of the approach to the Medea myth.

Key words: myth, Medea myth, Medea, myth and literature, contemporary literature, symbol of the other, feminism, xenophobia, scapegoat.

Tezaurul mitologic constituie o sursă continuă de inspirație pentru literatură și artă. În acest context, mitului Medeei îi revine un interes sporit datorită valențelor combinatorice multiple ale elementelor sale constitutive. Acest mit, cu o istorie de circa 3000 de ani, a fost valorificat, rescris și instrumentalizat în diferite perioade ale evoluției civilizației noastre, fiind adaptat, de-a lungul veacurilor, diferitor necesități interpretative. Aria valorificării mitului Medeei a avut o dinamică ascendentă, înregistrând un interes ieșit din comun începând cu anii '80 ai secolului al XX-lea, interes care nu conținește până în zilele noastre.

Încă din antichitate mitul Medeei era valorificat în artă – în literatură/teatru, sculptură, probabil și în pictură, însă picturile nu ne-au parvenit. Cu timpul, Medeea inspiră și alte forme artistice, care apar și se dezvoltă ulterior – în opere, în balet, în coregrafia modernă, în cinematografie, mitul Medeei constituind actualmente subiect sau motiv pentru expoziții, spectacole coregrafice, spectacole muzicale sau diverse spectacole sincretice.

Medeea se regăsește în primele mărturii scrise de pe teritoriul european (la Hesiod în „Teogonia”, la Herodot în „Istorie”, la Strabon în „Geografia” etc.). În versiunile mitului Medeei anterioare lui Euripide, Medeea nu se manifestă drept furie răzbunătoare, femeie irațională de temut sau ucigasă/pruncucigașă [1, p. 30]. Totuși, începând cu Euripide, care a creat invariantul acestui mit, se instalează o Medeie în ipostaze răzbunătoare care ajunge să-și omoare și propriii copii, pentru a-l pedepsi pe Iason pentru trădare. Această versiune a provocat un interes sporit, fiind dezmințită și combătută de abia la sfârșitul secolului al XX-lea în cadrul abordării feministe a mitului.

Ultimele decenii ale secolului al XX-lea au înregistrat o efervescență de opere literare, dedicate acestei protagoniste [1, p. 11], în diferite literaturi europene. Literatura germană manifestând un interes sporit pentru revalorizarea miturilor antice, a abordat activ și mitul Medeei. Începând cu anii '80 ai secolului al XX-lea autorii germani scriu numeroase texte dedicate acestui personaj – piese, fragmente dramatice, poezii, romane, proză scurtă. În teza de doctor „Modele de receptare a mitului Medeei în literatura germană contemporană” (2007) am urmărit itinerarul sinuos, dar și valorificarea acestui mit antic, îndeosebi la sfârșitul secolului al XX-lea, cu accent pe literatura de limbă germană. Am enumerat o listă lungă de zeci de texte literare germane în care s-a recurs vădit la mitul Medeei. Cele mai cunoscute texte de literatură germană de la sfârșitul secolului al XX-lea, inspirate din acest mit, au fost analizate mai detaliat (romanul *Medeea. Glasuri* de Christa Wolf și piesele *Manhattan Medea* de Dea Loher și *Ușa verde* de Gerlind Reinshagen) în cercetarea menționată, atât sub aspectul rescrierii și revalorizării propriu-zise a mitului, cât și sub aspectul apartenenței acestor texte la diferite modele de receptare a mitului – modelul anticizant, modelul actualizant și cel fragmentar.

În lucrare au fost supuse analizei mai multe ipostaze ale Medeei, care au suscitât interesul scriitorilor din diferite vremuri. Cel mai des mitului Medeei a servit drept ilustrare a relației dintre bărbat și femeie în fiecare epocă în parte. Acest subiect a fost abordat în contextul teoriei mito-psiho-istorice a lui Johannes Gascard [2], aceasta fiind o preocupare constantă în contextul recursului la acest mit.

O altă coordonată constantă a abordării mitului Medeei, din cele mai vechi timpuri, este problematica xenofobiei, abordarea Medeei drept simbol al străinului/barbarului, din perspectiva migrației, discriminării. Medeea – fiica regelui Aietes din Colhida fiind, din perspectiva grecilor, o străină – atunci când ajunge cu Iason și argonauții săi pe pământ grecesc, nu este recunoscută drept egală și este privită cu suspiciune. Căci se deosebește de băștinași și prin exterior, și prin comportament, prin mentalitate și prin personalitatea sa activă. Este una din coordonatele preferate și în literatura germană. Această abordare a Medeei, îndeosebi în contextul migrației și discriminării de orice fel, a fost populară în secolul al XX-lea, rămânând actuală și în zilele noastre (de exemplu, Bertolt Brecht *Medeea de la Lodz*, Max Zweig *Medeea la Praga*, Dea Loher *Manhattan Medea*, Christa Wolf *Medeea. Glasuri* și multe alte opere).

O a doua coordonată constantă a abordării mitului Medeei este legată de rolul femeii în societate – ca soție și, mai ales, mamă, respectiv, comportamentul „așteptat” dictat de aceste roluri. Este ipostaza Medeei ca victimă a patriarhatului. În secolul al XX-lea tot mai frecvent se recurge tocmai la această abordare. În literatura germană, unul dintre primii autori care reia mitul Medeei din perspectiva subordonării femeii în patriarhat este Heiner Müller (1929-1996). Scriitorul din fosta RDG privește mitul dintr-o perspectivă marxist-socialistă, în piesa sa *Ciment* (1972) punând problema lipsei parității genurilor în viața de familie. În piesa-pantomimă *Jocul Medeei* (1974) Müller acutizează problema relației între genuri, opera ilustrând o revoltă violentă a femeii contra orânduirii patriarhale.

Ca o variantă deviantă a acestei coordonate este femeia-vrăjitoare, femeia – tămăduitoare, femeia care are certă influență și putere în societate. Este tocmai cazul în care mitul Medeei este utilizat masiv drept „Proiectare colectivă a angoaselor” [3, p. 6]. Aici putem plasa textele în care Medeea este transformată în furie răzbunătoare, într-o femeie irațională și pățimașă. După cum afirmă unii critici, este vorba de cazurile când Medeea este supusă unei „inchiziții literare” [1, p. 43].

La sfârșitul secolului al XX-lea, în reinterpretarea mitului Medeei domină tendința de reabilitare a Medeei, o abordare a mitului din perspectivă feministă. În acest context se înscriu un șir de texte din literatura germană: poezia-manifest *Scrisoare Medeei* (1977) de Helga Novak, drama *M. După Euripide* (1985) de George Tabori, precum și romanele *Achitarea Medeei* (1987) de Ursula Haas, *Medeea. Glasuri* (1996) de Christa Wolf și altele. Autori și, mai ales, autoare

lansează întrebări sau ipoteze privind altă abordare a mitului. Unii autori/unele autoare îi oferă Medeei dreptul la replică, altele/alții doar o compătimesc. În aceste texte se încearcă reabilitarea imaginii Medeei în literatură, restabilirea „adevărului” despre Medeea (preeuripideică). Astfel, Christa Wolf lansează ideea unei variante „originale” a mitului, anterioară lui Euripide, în care Medeea nu este o furie răzbunătoare, nu își omoară copiii, ci, din contra, este prezentată drept victima unui complot și a unei defăimări masive. Este demascată defăimarea în mod intenționat a imaginii femeii active și puternice în sistemul patriarhal. Așadar, Medeea devine una dintre figurile de reper ale mișcării feministe. În versiunile feministe, Medeea este reabilitată, achitată drept „țap ispășitor” al tradiției patriarhale care i-a țesut o imagine negativă milenii la rând. Remarcăm în context că „avocatul” cel mai puternic și convingător al reabilitării Medeei în literatura germană este incontestabil Christa Wolf. Scriitoarea s-a simțit responsabilă de prezentarea lucrurilor din perspectiva victimei, de dezvăluirea mecanismelor creării „țapului ispășitor”, ilustrând exemplar modul cum Medeea a fost transformată în „țap ispășitor” de către patriarhat. Scriitoarea germană pune capăt „calomniilor” și „defăimărilor” la adresa acestui personaj mitologic, denunță prejudecățile și reprimările pe care le-a avut de suportat Medeea, atacând cu determinare versiunile tradiționale ale mitului Medeei, inspirate din invariantul lui Euripide.

Dintre aspectele mai rar abordate în contextul mitului Medeei menționăm motivul îmbătrânirii femeii, abordat în piesa *Medeea* (1959) a lui Hans Jenny Jahn. O altă ipostază curioasă și practic singulară a Medeei este cea de misionară, unde protagonistă luptă ca să abolească ritualurile sângeroase (Medeea în versiunea lui F.M. Klinger) sau Medeea ca prototip al „omului nou”, al omului-model în drama *Medea posbellica* (1947) de Franz Theodor Csokor. Totuși aceste abordări sunt singulare și nu se înscriu în coordonatele tipice ale mitului Medeei.

După această popularitate sporită manifestată la sfârșitul secolului al XX-lea, la începutul secolului al XXI-lea interesul pentru mitul Medeei nu a încetat. Observăm că și în secolul al XXI-lea Medeea continuă să intereseze oameni de artă, scriitori, cercetători, posibilitățile combinatorice ale acestui mit permițând și provocând în permanență noi interpretări. Or, în continuare apar texte literare în baza mitului Medeei, în diferite țări: în România Ioan Flora publică un volum de versuri cu titlul *Medeea și mașinile ei de război* (1999), în Spania Vicente Cristóbal publică poezia *Medeea* (2007), iar Andrés Pociña – monologul dramatic *Medea en Camariñas* (2001), Ivana Sajko din Croația publică monologul *Archetyp: Medea* (2000), iar șirul acestora poate continua.

De asemenea, apar în continuare noi studii și cercetări dedicate mitului Medeei. În 2008 apare la Frankfurt pe Main cartea „Autonomie und Humanität. Grenzen der Aufklärung in Goethes Iphigenie, Kleist Penthesilea und Grillparzers Medea” (în traducere liberă: Autonomie și umanitate. Limitele iluminismului în Ifigenia lui Goethe, Penthesilea lui Kleist și Medeea lui Grillparzer), oferind o

abordare comparatistă. În 2010, tot în Germania apare cartea „Der Mythos Medea: sein Weg durch das kulturelle Gedächtnis zu uns” (în traducere liberă: „Mitul Medeei: drumul său prin memoria culturală către noi”) de Sabine Eichelmann. Cercetarea începe introducerea cu întrebarea „De ce mitul Medeei continuă și astăzi să fie interesant pentru noi?” [4, p. 11]. Or, în anul anterior apariției cărții, în 2009, în landul german Hessa, mitul Medeei în interpretarea Christei Wolf a fost chiar subiect al examenului de bacalaureat. Cercetătoarea analizează mitul și memoria, mitului ca formă de păstrare a memoriei colective, procesul de mitizare, modelele de bază ale mitului Medeei, varianta lui Euripide, apoi variațiile lui F.M. Klinger, F. Grillparzer, acordând în final o atenție sporită variantei alternative, propuse de Christa Wolf.

Recent, la Berlin a fost susținută și o teză de doctor „Mitul Medeei în literatura contemporană”, publicată în 2017, în care sunt abordate texte literare inspirate de mitul Medeei din perspectivă interculturală. Cercetătoarea de origine română Cătălina Ene-Onea analizează un corpus de 15 texte din literatura germană postbelică, dar și câteva adaptări literare ale acestui mit apărute în Franța, Spania, Croația, România, Cuba, Statele Unite ale Americii, acordând atenție valențelor interculturale ale abordării mitului [5]. În cercetarea menționată se acordă spațiu considerabil explicării termenilor „interculturalitate”, „multiculturalitate” și „transculturalitate”, precum și procedeele de intertextualitate.

Și în publicațiile periodice apar eseuri sau recenzii cu referire la mitul Medeei. De exemplu, Gero von Randow publică în ziarul „Die Zeit” (12.10.2018) eseuul „Nur du bist hier fremd mit deinem Hass!” (în traducere liberă: „Doar tu ești străină aici cu ura ta!”), în care se întreabă și el de ce mitul Medeei este până în prezent adus în scena teatrelor și a operei. Autorul afirmă: „Kaum eine Saison vergeht, in der nicht auf irgendeiner Bühne *Medea* gespielt wird, als Oper, wie gerade in Berlin, als Theaterstück, als Tanzstück. Sie verlässt uns nicht. Irgendetwas ist mit ihr.” [6]. (În traducere: „Nu trece aproape nicio stagiune fără ca Medeea să fie jucată pe o scenă, ca operă, ca acum la Berlin, ca piesă de teatru, ca piesă de dans. Ea nu ne părăsește. Are ea ceva.”).

Dr. Markus Fischer publică o recenzie a cărții cercetătoarei menționate mai sus Cătălina Ene-Onea, cu titlul: „Interkulturelle Studie von Cătălina Ene Onea in Berlin erschienen” (La Berlin a apărut studiul intercultural al Cătălinei Ene Onea). Autorul afirmă că în prezent nu există o singură Medee, ci o întregă „legiune” de Medeei [7], făcând aluzie la multitudinea valențelor acestui mit, la care se referă de altfel și cercetătoarea în cartea sa.

Mitul Medeei este abordat și în psihologie și psihanaliză [1, p. 19], fiind cunoscut prin sintagma „Complexul Medeea”. Complexul Medeei sau complexul Medeea reprezintă încercarea unuia dintre părinții separați sau divorțați de a-l denigra pe celălalt părinte în ochii copilului: „Complexul Medeea definește acțiunile mamei alienatoare care distruge relația tată-fică ireversibil și cu efecte

profunde pentru viitorul copilului alienat. Mama, rănită de separarea de tată și din dorința de răzbunare, se întoarce împotriva acestuia, manipulând relația tată-fată într-un mod abuziv” [8] sau „o subcategorie a sindromului alienării parentale”, „o forma gravă de abuz emoțional asupra copilului, în care copilul este victima conflictelor parentale” [8]. Psihiatrul și psihanalistul Alain Depaulis a dedicat acestui complex un întreg studiu cu cazuri din practică, publicat în 2003. Cercetătorul afirmă că Medeea în continuare există, fiind „terriblement humaine” [9, p. 167].

O publicație mai specială, extra-literară, care recurge la numele Medeei în titlu este și albumul „Medea muckt auf: radikale Künstlerinnen hinter dem Eisernen Vorhang” (Medeea se răzvrătește: artiste radicale în spatele Cortinei de Fier), publicat la Köln în 2019. Este un album de format mare (32x23 cm) de 249 de pagini, cuprinzând puțin text (în germană și engleză) și mai mult imagini cu creații ale artistelor revoltate din țările fostului bloc socialist, începând cu RDG, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, România etc. Albumul a apărut în contextul expozițiilor omonime din Dresda (8 decembrie 2018 – 31 martie 2019), precum și la Muzeul „Wende Museum” din 9 noiembrie 2019 până la 5 aprilie 2020. Asemenea Christei Wolf în textele sale *Cassandra* și *Medeea. Glasuri*, la care face referință în prefață [10, p.6], albumul își propune să ofere posibilitate de exprimare artistelor reprimare, neglijate în acea perioadă, ca acestea să se poată expune cu vocea lor proprie. Aceste artiste au recurs și ele la figuri mitologice feminine care le-au servit drept modele de identificare și de autodeterminare. Albumul oferă o incursiune în principalele creații ale artistelor din țările fostului bloc socialist, prezentând și datele lor biografice.

După cum vedem, mitul Medeei nu încetează să suscite interes. În ultimii circa 30 de ani ai secolului al XX-lea am observat o modă a abordării mitului Medeei în literatură și cercetare. La începutul secolului al XXI-lea acest interes persistă în continuare, descoperind noi valențe ale acestui personaj cu multe fațete, care se pliază ușor pe necesitățile interpretative ale diferitelor perioade. Mitul Medeei vădește coordonate constante, coordonate mai vechi și mai noi, dar nu încetează să ne surprindă prin varietatea abordărilor sale.

Referințe bibliografice:

1. Grossu-Chiriac, Cristina. *Mitul Medeei în literatura germană contemporană*. Chișinău: Prometeu, 2007. 222 p.
2. Gascard, Johannes R. *Medea-Morphosen. Eine mythopsychohistorische Untersuchung zur Rolle des Mann-Weiblichen im Kulturprozess*. Berlin: Duncker-Humblot, 1993. 393 p.
3. Hochgeschurz, Marianne (Ed.). *Christa Wolfs Medea*. München: dtv, 2000. 202 p.

4. Eichelmann, Sabine. *Der Mythos Medea. Sein Weg durch das kulturelle Gedächtnis zu uns*. Marburg: Tectum Verlag, 2010. 130 p.
5. Ene Onea, Cătălina. *Der Medea-Mythos in der Literatur der Gegenwart*. Berlin: wissenschaftlicher Verlag, 2017. 383 p.
6. Randow, Gero von. *Nur du bist hier fremd mit deinem Hass*. Ein Essay. // *Die Zeit*. 12.10.2018. <https://www.zeit.de/kultur/2018-10/medea-theater-euripides-mutter-kinder-griechische-sage#comments> (accesat pe 15.05.2023)
7. Fischer, Markus. *Der Medea-Mythos in der Literatur der Gegenwart*. // *Allgemeine Deutsche Zeitung*. 27.07.2017. <https://adz.ro/kultur/artikel-kultur/artikel/der-medea-mythos-in-der-literatur-der-gegenwart> (accesat la 15.05.2023)
8. <https://expertizapsihologicajudiciara.ro/complexul-medeea-sau-cum-ajunge-un-parinte-sa-si-inversuneze-copilul-impotriva-celuilalt-parinte-copilul-este-principala-victima/> (accesat la 15.05.2023).
9. Depaulis, Alain. *Le complexe de Medee. Quand une mere prive le pere de ses enfants*. Bruxelles: De Boeck, 2003. 176 p.
10. *Medea muckt auf. Radikale Künstlerinnen hinter dem Eisernen Vorhang / The Medea Insurrection. Radical Women Artists behind the Iron Curtain*. Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Verlag der Buchhandlung Walther König. 249 p.